

UOT 37

A.B. Verdiyeva
Xəzər Universiteti
averdiyeva@khazar.org

KOMPETENSİYA ƏSASLI QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN FORMALAŞDIRILMASI

Açar sözlər: kompetensiya, pedaqoq, dünya, təhsil

Bu gün global təhsil məkanında, eləcə də Avropa ali təhsil məkanında səriştələrə əsaslanan təhsil proqramlarının formalaşdırılması dövrümüzün aktual problemlərindən biri hesab olunur. Bunun əsas səbəbi bilik iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verə bilən səriştəli şəxsiyyətin yetişdirilməsi zərurətidir. Kompetensiya təhsil sistemimizdə yeni anlayışlardan biridir; “competence” ingilis dilindən “rəqabət etmək bacarığı” kimi tərcümə olunur. Lakin bu söz pedaqoji ədəbiyyatda “bilikli, bacarıqlı, bacarıqlı” mənasında da işlənir. Bir çox müəllimlər qeyd edirlər ki, “səriştə” sözü “bacarıq” mənası ilə daha uyğundur. Eyni zamanda, dilimizdə əcnəbi sözlərin olmaması və çaşqınlıq yaratmaması üçün “səriştə” sözünün “bacarıq” kimi işlədilməsini daha düzgün hesab edirlər.

A.Б.Вердиева

ФОРМИРОВАНИЕ ОЦЕНКИ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНЦИЙ

Ключевые слова: компетентность, учитель, мир, образование

Сегодня в мировом образовательном пространстве, а также в Европейском пространстве высшего образования формирование образовательных программ на основе компетенций считается одной из актуальных проблем современности. Основная причина этого – необходимость формирования компетентной личности, способной соответствовать требованиям экономики знаний. Компетенция – одно из новых понятий в нашей системе образования, «компетенция» переводится с английского как «способность конкурировать». Однако это слово употребляется и в педагогической литературе в значении «знающий, компетентный, умелый». Многие преподаватели отмечают, что слово «компетентность» больше соответствует значению «навык». При этом они считают, что слово «компетентность» правильнее использовать как «навык», чтобы в нашем языке не было иностранных слов и не вызывало путаницы.

A.B.Veridyeva

FORMULATION OF COMPETENCY BASED ASSESSMENT

Keywords: *competence, teacher, world, education*

Today, in the global education domain as well as in the European Higher Education Area, the formation of educational programs based on competencies is considered one of the actual issues of our time. The main reason of it is the necessity to form a competent person who can meet the requirements of the knowledge economy. Competence is one of the new concepts in our education system, “competence” is translated from English as “ability to compete”. However, this word is also used in pedagogical literature in the sense of “knowledgeable, competent, skilled”. Many teachers note that the word “competence” is more appropriate to the meaning of “skill”. And with that, they consider that the word “competence” is more correctly used as “skill” so that there should be no foreign words in our language and wouldn’t cause confusion.

Giriş

Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə edəndən sonra digər sahələrdə olduğu kimi, təhsildə də köklü islahatlar zərurəti ortaya çıxdı. Sovet təhsil sistemindən modern və dünya standartlarına uyğun təhsil sisteminə keçid prosesinin başlaması ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarına təsadüf edir. Bu istiqamətdə atılmış ilk önəmli addım 1993-cü ildə ölkədə ikipilləli ali təhsilin (bakalavriat və magistratura) tətbiqinə başlanılmasıdır. Həmin il ilk dəfə ölkənin 23 ali təhsil müəssisəsində bakalavr pilləsinə tələbə qəbulu həyata keçirilmişdir. Sonradan bakalavr təhsilinin məzmununda köklü dəyişikliklər və yenilənmələr baş vermiş, qaydalar daha da təkmilləşdirilmiş, dünya təhsil sisteminin tələblərinə uyğun standartlar tətbiq edilərək təhsildə kredit sisteminin tətbiqi prosesinə başlanılmışdır. 1997-ci ildə ali təhsilin bakalavriat pilləsində ilk buraxılış olduqdan sonra ali məktəblərdə ali təhsilin ikinci – magistratura pilləsinə keçilməsinin tətbiqinə başlanılmışdır [8, s.98].

2005-ci ilə qədər magistraturaya qəbul ali məktəblər tərəfindən aparılırdı. Həmin il magistraturaya tələbə qəbulu Azərbaycan Respublikasının prezidentinin fərmanı ilə Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasına tapşırılır, bu da ali təhsilin ikinci pilləsinə qəbul prosesinin sınaqdan uğurla çıxmış test üsulu ilə həyata keçirilməsini təmin etmişdir. 1999-cu ildə “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı” təsdiq olunduqdan sonra bütün təhsil sistemində, o cümlədən ali təhsil pilləsində islahatlar sistemli xarakter alır. Həmin proqram əsasında digər pillələrdə olduğu kimi, ali təhsildə də struktur dəyişiklikləri aparılır, müəssisələrin şəbəkəsi optimallaşdırılır, mütəxəssis hazırlığının strukturuna yeni ixtisaslar

ələvə olunur. Təhsil müəssisələrinə xeyli müstəqillik, geniş səlahiyyətlər verilib. Ali məktəblər elmi şuraların, dövlət attestasiya komissiyalarının tərkibinin, öz daxili strukturunun müəyyənləşdirilməsi, dövlət təhsil standartları əsasında ixtisaslar üzrə tədris planlarının hazırlanması və digər məsələləri də müstəqil həll etməyə başlayırlar. Bundan əlavə, 6 ali məktəbə daha geniş müstəqillik verilir və onlar fəaliyyətlərini özünüidarəetmə prinsipi əsasında qurmağa başlayırlar. Həmin ali məktəblərin dövlət büdcəsindən ayrıca bəndlə maliyyələşdirilməsi 2001-ci ildən etibarən həyata keçirilir.

Əsas hissə

Yaşadığımız təhsil əsri olan XXI əsrdə innovasiyalarsız keçinmək demək olar ki, mümkün deyil. Sürətlə dəyişən və qloballaşan dünya, ifrat dərəcədə informasiya axını, İKT-nin yüksək səviyyədə inkişafı və getdikcə artan tələblər təhsilə, təlimə və qiymətləndirməyə ənənəvi yanaşmanı tədricən sıradan çıxarmışdır. Bütün bu faktorlar XX əsrdə nəinki tələbə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi sahəsinə, bütövlükdə təhsilə olan ənənəvi yanaşmanın kökündən dəyişdirilməsi məsələsini aktuallaşdırdı. İstənilən sahədə, xüsusilə də təhsil-təlim sahəsində dövrün tələblərindən geri qalan yanaşma inkişafı buxovlayır.

Bu baxımdan XXI əsrin tələbəsinin nailiyyətinin qiymətləndirilməsi məsələsinə də yeni aspektdən yanaşılmağa başlanılmışdır. Bu məsələdə Corc Braunun gəldiyi qənaətə əsasən, bu günə qədər qiymətləndirmə sahəsində bir çox innovativ dəyişikliklər baş vermişdir.

Qiymətləndirmə sahəsindəki innovativ xarakterli dəyişikliklər aşağıdakı kimi təsnif olunmuşdur:

- Yazılı imtahanlar – kurs işləri;
- Müəllim tərəfindən aparılan qiymətləndirmə – tələbənin özünü qiymətləndirməsi;
- Gizli qiymətləndirmə meyarı – aşkar qiymətləndirmə meyarı;
- Rəqabət xarakterli – əməkdaşlıq xarakterli;
- Nəticənin qiymətləndirilməsi – prosesin qiymətləndirilməsi;
- Təlim məqsədləri – təlim nəticələri;
- Məzmun – kompetensiyalar;
- Kursun qiymətləndirilməsi – modulun qiymətləndirilməsi.

Göründüyü kimi, qiymətləndirmə sahəsində baş vermiş dəyişikliklər bu sahədə innovativ yanaşmaların meydana gəlməsi ilə müşayiət olunmuşdur [5, s.341].

Ənənəvi pedaqoji nəzəriyyədə təlim prosesinin müəllim, tələbə və məzmun kimi üç komponentdən ibarət olduğu qeyd edilir. Buna daha çox didaktik üçbucaq da deyilir. Təlim prosesinin bu təsviri biliyin ötürülməsi

fəlsəfəsinə əsaslanır. Bu gün isə biz bilirik ki, yuxarıda göstərilən təlim prosesi o qədər də səmərəli deyil. Ona görə də didaktik üçbucağın tərkibi mahiyyət etibarilə dəyişikliyə məruz qalmışdır. Belə ki, artıq müəllim fasilitator, tələbə tədqiqatçı, məzmun isə kompetensiya anlayışları kimi xarakterizə edilir. Biliklərin ötürülməsi fəlsəfəsi isə kompetensiyaların formalaşdırılması fəlsəfəsi ilə əvəz edilmişdir. Qiymətləndirməyə gəlincə isə nəticənin yox, prosesin qiymətləndirilməsi məsələsi bu gün daha aktualdır. Belə proses əsasən davamlı xarakter daşıyır və təlim prosesini sona qədər müşayiət edir.

Baş vermiş bütün dəyişikliklər, hər şeydən əvvəl, dövrümüzün tələbəsinə “nəyi öyrədək və öyrətdiyimizi necə qiymətləndirək” məsələlərini aktuallaşdırmışdır. Bu zaman əsas diqqət yetirilməli məsələ nəyin qiymətləndirilməsidir. Qeyd edə bilərik ki, müasir dövrdə qiymətləndirmənin əsas diqqət mərkəzində tələbələrin nailiyyətləri durur. Bəs tələbə nailiyyəti dedikdə, nə nəzərdə tutulur? Nailiyyət dedikdə, ilk düşündüyümüz hər hansı bir şəxsin bir sahədə, işdə əldə etmiş olduğu yaxşı nəticə, müvəffəqiyyət olur. Tələbələrin əldə etmiş olduğu nailiyyətlər isə birbaşa olaraq onların öyrənmə prosesi ilə bağlıdır. Bildiyimiz kimi, öyrənmə prosesində tələbələr informasiya cəmiyyətində yaşayıb, səmərəli surətdə fəaliyyət göstərmələri üçün zəruri olan biliklərə, bacarıqlara, kompetensiyalara və münasibətlərə yiyələnirlər. Bundan əlavə, bu gün hər bir tələbə fərdi inkişafı, ömürboyu təhsillə məşğul olması və cəmiyyətə səmərəli surətdə inteqrasiya edə bilməsi üçün zəruri olan dəyərlər, rəqabətə davamlılıq xüsusiyyəti, məsuliyyət, təşəbbüskarlıq, dözümlülük və müstəqillik kimi anlayışlara sahib olması əsas şərt kimi irəli sürülür. Bütün bu qeyd edilənlərin hamısı tələbələrin nailiyyətlərində öz əksini tapmalıdır. Düşünürəm ki, nailiyyət geniş məfhum olduğu üçün onu sadəcə olaraq müəyyən bir fənn sahəsinə aid bilik və ya bacarığın əldə edilməsi ilə məhdudlaşdırmaq olmaz [9, s.18].

Bir çox pedaqoqların gəldiyi qənaətə əsasən, kompetensiyalara əsaslanan yanaşma ilk dəfə 1970-ci ildə Amerika təhsil sistemində meydana gəlmişdir. Əsasən, müəllim təhsilinin keyfiyyətini yüksəltmək üçün həm kompetensiyalara əsaslanan proqramların hazırlanması, həm də kompetensiyalara əsaslanan qiymətləndirmənin aparılmasına dair tədqiqatlar aparılırdı. Sonralar XX əsrin 90-cı illərindən Avropada kompetensiya anlayışı və ona əsaslanan qiymətləndirmə fəlsəfəsi geniş müzakirə obyektinə çevrildi. Həmin dövrlərdən həm İngiltərə, həm də Avstraliya ali təhsil sistemlərində kompetensiyalar əsasında proqramlar hazırlanaraq tətbiq edilməyə başlanmışdır. Bütövlükdə götürdükdə, təhsildə kompetensiyalara əsaslanan yanaşma bihevizizm nəzəriyyəsinin nəticəsi hesab edilir. Müasir dövrdə isə kompetensiyaya əsaslanan qiymətləndirmə bihevizizm nəzəriyyəsiindən əlavə konstruktivizm nəzəriyyəsinin də səmərəli müddəalarından bəhrələnməmişdir.

Avropa Ali Təhsil Məkanı yaradıldıqdan sonra kompetensiyalara əsaslanan təhsil proqramlarının yaradılması və onların qiymətləndirilməsi formalarına dair bir çox layihələr həyata keçirilmişdir. Burada kompetensiya bilik, bacarıq və dəyərlərin dinamik kombinasiyası hesab edilir. Həmin layihələrdən biri də Tvinninq layihəsidir. Bu layihənin əsas məqsədlərindən biri ali təhsil sistemində kompetensiyalara əsaslanan yanaşma formalaşdırmaqdır. Kompetensiyalar əsaslanan yanaşma AKTTS-nin müddəaları ilə effektiv surətdə uyğunlaşır. Bu yanaşmanın hansı dərəcədə zəruri olduğu 1998-ci ildə keçirilmiş Dünya Ali Təhsil Konfransında müzakirə edilmişdir. Qeyd edilmişdir ki, ömürboyu təhsilə olan böyük ehtiyac gənclərin cəmiyyətin mədəni, sosial və iqtisadi inkişafına töhfə vermələri üçün zəruri olan kompetensiyalara yiyələnmələrini tələb edir [12, s.37].

Avropa Ali Təhsil Məkanında kompetensiyalar iki qrupa bölünür. Ümumi kompetensiyalar və xüsusi, yəni peşə sahəsi ilə əlaqədar olan kompetensiyalar. 2000-ci ildə Avropa Komissiyasının maliyyə dəstəyi ilə fəaliyyətə başlamış Tvinninq layihəsinin əsas istiqamətlərindən biri Avropa məkanında əsas kompetensiyaları müəyyənləşdirmək olmuşdur. Tvinninq layihəsi demək olar ki, rəsmi surətdə Bolonya prosesinə qoşulmuş dövlətləri əhatə edir. Tvinninq layihəsində daha çox ümumi kompetensiyalara diqqət yetirilir. Ümumi kompetensiyalar da öz növbəsində aşağıdakı kimi üç qrupa bölünür:

Ümumi kompetensiyaların qrupları:

- Instrumental;
- Koqnitiv;
- Analiz – sintez etmək bacarığı, məntiqi düşünmə bacarığı, əsas ümumi biliklər;
- Metodoloji;
- Texnoloji-elementar kompyüter bacarıqları, informasiya idarəçiliyi bacarığı;
- Linqvistik - ana dilində şifahi və yazılı ünsiyyət bacarığı, xarici dil bacarığı;
- Şəxslərarası;
- İndividual – özünü təqdim etmə bacarığı, özünü-tənqidi bacarıqlar, etik öhdəlik.

Sosial-komandada işləmək bacarığı, şəxslərarası ünsiyyət bacarıqları, beynəlxalq mühitdə işləmək bacarığı, əməkdaşlıq bacarığı, müxtəlif xarakterli komandalarda işləmək bacarığı, başqa sahələrdən olan mütəxəssislərlə ünsiyyət qurmaq bacarığı;

- Sistemik;
- Təşkilati-biliyi təcrübədə tətbiq etmək bacarığı, müstəqil surətdə işləmək bacarığı, tədqiqat bacarıqları [13, s.281].

- Təşəbbüskarlıq-öyrənmək bacarığı, yaradıcılıq bacarığı, təşəbbüskarlıq və sahibkarlıq bacarığı, başqa ölkələrin adət və ənənələrinə anlayışla yanaşmaq bacarığı;
- Liderlik;
- Yeni situasiyalara səmərəli surətdə uyğunlaşmaq bacarığı, liderlik bacarığı, uğur qazanmaq əzmi.

Nəticə

Göründüyü kimi, bu kompetensiyalar bir növ səriştəli şəxsiyyətin xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bunlar mahiyyət etibarilə göstərilən suala cavabı özündə ehtiva edir: peşəkar mütəxəssisi necə formalaşdıraraq ki, o əmək bazarının və informasiya cəmiyyətinin tələblərini yüksək səviyyədə qarşılaşmağı bacarsın?

Bunun üçün ona həm fərdi inkişaf, həm məşğulluq, həm də cəmiyyətə inteqrasiya etmək üçün zəruri olan bilik, bacarıq, dəyər, yanaşma, fikir və xarakterik cəhətləri özündə birləşdirən ömürboyu təhsil üzrə əsas kompetensiyalar tədris ediləmlidir.

Beləliklə, nəticə olaraq təhsil sahəsində yeni bir tendensiya kimi kompetensiya və ona əsaslanan qiymətləndirmənin formalaşdırılması və tətbiqi məsələsi geniş müzakirə obyektinə hesab edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası (Milli Kurikulum) // Kurikulum, 2008, №3, s.56-63
2. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanunu, Bakı, 2009, 110 s.
3. Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində “Qiymətləndirmə Konsepsiyası”, Bakı, 2009, 140 s.
4. Azərbaycan Respublikasında Təhsilin İnkişafı üzrə Dövlət Strategiyası, B, 2013, 24 oktyabr, 189 s.
5. *Ağamalyev R.A.* Azərbaycan təhsili XXI əsrə doğru: idarəetmə, prioritetlər, islahatlar. Bakı: Təhsil, 1998. 376 s.
6. Azərbaycan Respublikası məktəblərinin Təhsil Standartları (layihə). Bakı, Tərəqqi, 2000, 528 s.
7. “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində İslahat Proqramı”. Bakı, 2006, 80 s.
8. *Ağayev Ə.* Təlim prosesi, ənənə və müasirlik. Bakı, 2005, 470 s.
9. *Cavadov İ.A.* Təhsilin keyfiyyət təminatında monitoring və qiymətləndirmənin rolu // Azərbaycan məktəbi. Bakı 2005, №5, s.15-21
10. *Əsgərov Ş.Q.* Biliyin qiymətləndirilməsi. Təhsil, mədəniyyət, incəsənət. Bakı, 2002, 390 s.

11. *Əliyev A.H.* Ümumtəhsil məktəbi müəlliminin pədaqoji fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi // Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri, B., 2003, s.199-204
12. *Qardaşov T.B.; Cavadov İ.A.* Təhsildə monitorinq sistemi və onun növləri // Təhsil Problemləri İnstitutunun elmi əsərləri. B., 2004, №1, s.35-38
13. *Mərdanov M., Ağamaliyev R., Mehrabov A., Qardaşov T.* Təhsil sistemində monitorinq və qiymətləndirmə. Bakı, 2003, 406 s.

Redaksiyaya daxil olub 19.11.2023